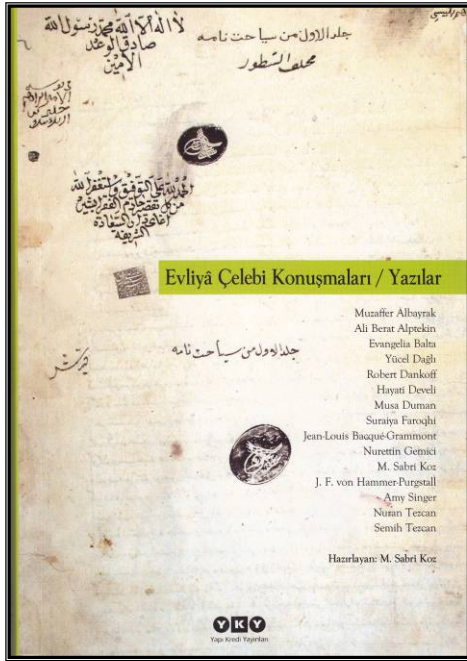

KİTAP DEĞERLENDİRME

Haz. M. Sabri Koz, *Evliyâ Çelebi Konuşmaları/Yazılar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, 292 s.

Turan GÖKÇE*

Engin bir bilgi birikimine dayalı hayal gücü, dil ve üslûp zenginliği ile ifade kabiliyetine sahip bir “*sey-yâh-ı âlem ve nedîm-i âdem*” olan Evliyâ Çelebi, 1685’de vefat ettiğinde geride Dünya edebiyatında eşi bulunmayan on ciltlik bir seyahatnâme bıraktı. Josef von Hammer-Purgstall tarafından 1814’de ilim âleminin dikkatine sunulduktan sonra, hemen bütün Osmanlı ülkesi ve civar memleketleri kapsayan zengin muhtevası ile sosyal ve beşeri bilimlerin farklı alanlarına ait çeşitli çalışmalara konu edildi.

Ancak yakın zamanlarda tamamlanabilmiş olan tenkitli metin neşri başta olmak üzere, seçme/derleme ya da monografik pek çok yayına konu edilmiş olan Seyahatname ile ilgili çalışmalar, UNESCO tarafından doğumunun 400. yıldönümünde Evliya Çelebi yılı ilan edilen 2011’de ivme kazandı. Her ne kadar en fazla merak konusu olan meçhul *Şakânâme* ile ilgili herhangi bir ize rastlanamamış ise de

2011 yılı Nil ve Dicle-Fırat haritalarının keşfi gibi sürprizlerin yaşandığı bir yıl oldu. Son günlerini idrak ettiğimiz bu yıl zarfında ulusal ve uluslar arası çapta çeşitli bilimsel etkinliklere de konu edilmek suretiyle Türk ve Dünya kamuoyunun ilgi odağı haline getirilmiş olan Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi üzerine yapılan çalışmaların önemli bir kısmı Yapı Kredi yayınları arasında neşredilmiş bulunmaktadır. Daha önce yayımlanmış olanlar dışında, 2011 yılında Nuran Tezcan tarafından neşredilmiş olan *Evliya Çelebi'nin Nil Haritası* ile Sabri Koz tarafından hazırlanmış olan *Evliyâ Çelebi Konuşmaları/Yazılar* adlı iki kitap dikkati

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı.

çekmektedir. Burada birincisinin aynı sayıda yer alan bir başka yazıya konu edilmiş olması dolayısıyla, sadece ikincisi üzerinde durulacaktır.

Yapı Kredi Yayınları danışmanı olup, 1999-2007 yılları arasında yayımlanan 10 ciltlik Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin editörlüğünü de üstlenmiş olan M. Sabri Koz tarafından yayına hazırlanan kitap, esas itibarıyla aynı yayınevi tarafından 2008 yılında gerçekleştirilen bir dizi konuşma metnine dayanmaktadır. “*Evliyâ Çelebi'nin Riyâsız Sohbetleri*”ne özenerek gerçekleştirilmiş olan konuşma metinleri yanında tercüme ve telif makalelerin de yer aldığı kitap, M. Sabri Koz'un genel değerlendirme ve takdim nitelikli yazısı (s. 7-13) hariç olmak üzere, toplam 16 çalışmadan oluşmaktadır.

Muzaffer Albayrak, “*Evliyâ Çelebi Seyehatnâmesi'nin Baskı Serüveni*” başlığı altında (s. 14-37), aynı zamanda ek olarak verilmiş olan arşiv vesikaları ve sair kaynaklara dayanarak Seyahatnâme'nin en az kendisi kadar ilginç olan baskı macerasının izini sürmüştür. Bu cümleden olarak, 1840'lı yılların başlarında sahaf esnafından gelen taleplerin değerlendirilmesi sonucunda 1843'de basılan “*Müntehabât-ı Evliyâ Çelebi*”den başlayarak, 1896-1938 yılları arasında tam metin olarak ilk defa yayımlanmasına kadar yaşanan gelişmeler ortaya konulmuştur.

Önceden yayımlanmış olan birbiriyle ilişkili iki makalenin “*Evliyâ Çelebi Seyehatnâmesi'nde Yağmur Duasıyla İlgili Bir Tören üzerine Mukayeseli Bir araştırma ve Nevruz Üzerine Notlar*” başlığı altında yeniden inşasıyla yayımlanmış olan ikinci bölüm (s. 38-61), Seyahatname'nin yağmur duası ve nevrüz gibi iki önemli değer üzerinden halkbilimi araştırmaları açısından ifade ettiği anlama vurgu yapması bakımından da önemlidir.

İlgili araştırmalarıyla yaptığı katkı göz önünde bulundurularak “*Evliya Çelebi hâdimlerinden biri*” olarak takdim edilmiş olan (s. 8) Jean-Louis Bacqué-Gramont'un kitapta yer verilmiş olan ilk çalışması, esasen 2006 yılında Fransızca bildiri olarak sunulmuş olup, Ersel Topraktepe tarafından “*Osmanlı Seyyahı Evliyâ Çelebi'nin Bir Teması Üzerine Çevre, Merkez ve Sebep Sonuç İlişkileri*” başlığıyla Türkçeye tercüme edilmiş olan araştırmadır (s. 62-80). Burada, Makedonya'da yer alan Usturumca'dan hareketle, Hûşeng Şah'ın mitolojik kimliğinin Evliyâ Çelebi'nin dünyasında izi sürülerek, seyahatnamenin anlaşılması için farklı bir perspektif sunulmuştur. Yine aynı isim tarafından “*Osmanlı Seyyahı Evliyâ Çelebi'nin Gözünden Yeni Dünya*” başlığıyla Türkçeye tercüme edilmiş olan ikincisi ise seyahatnamede yer alan, daha çok kurguyu andıran pasajlardan hareketle Evliyâ'nın Yeni Dünya'ya dair algısı ile ilgilidir (s. 81-102).

Evangelia Balta ve Yücel Dağlı tarafından 2008 yılında verilen bir konferans metni üzerinde inşa edildikten sonra R. Aslıhan Aksoy Sheridan tarafından “*Evliyâ Çelebi'ye Göre Mora Yarımadası ve Girit'te Bağcılık ve Şaraplar*” başlığıyla Türkçeye tercüme edilmiş olan çalışmada (s. 103-127), Mora yarımadası ve Girit'deki bağcılık ve şarapla ilgili verilerden hareketle, yerel bir “*me'kulât ve meşrûbât*”ı ortaya koymanın yanında, seyahatnamede yaygın bir biçimde ele alınmış olan önemli bir zenginliğe de dikkat çekilmiştir.

Robert Dankoff'un 2001 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde düzenlenen sempozyumda sunulmuş ve yayımlanmış olan “*Şu Rasadı Yıkalım mı? Evliyâ Çelebi ve Filoloji*” başlıklı bildiri metni, bu kitapta da yer almıştır (s. 128-147). Yayımlanmış olan kitap, makale ve bildirileri ile gerçek bir “*Evliyâ Çelebi hâdimi*” olarak dikkat çeken Dankoff bura-

da Evliyâ'nın gayretli titizliğine rağmen “*kaderin bir cilvesi*” olarak değerlendirdiği, sonradan “*şuursuzca*” mahvedilmiş olduğunu belirttiği metin üzerinden giderek, Evliyâ'nın filolojik boyutunu ortaya koymuş ve metin tahliline dair önemli bir perspektif sunmuştur.

Robert Dankoff, Semih Tezcan'la birlikte kaleme almış olduğu “*Seyahat-nâme'den Bir Atasözü*” başlıklı bir diğer çalışmada (s. 148-159), Evliyâ'nın ustalıkla bir diyalog içerisinde zikretmiş olduğu “*deveyi gördün mi? köçegin bile görmedim*” atasözü üzerinde durmuştur. Bazı Osmanlı metinlerinde ve Türkçenin çeşitli lehçelerinde de rastlanan yaygın bir darımsel olarak açıklığa kavuşturulmuş olan atasözü üzerine yapılan bu inceleme, aynı zamanda seyahatnamede tespit edilebilecek olan benzer unsurların tetkiki için model teşkil etmesi bakımından da önemlidir.

Eski metinler ve bu arada seyahatname üzerine yaptığı çalışmalarını ile dikkat çeken Hayati Develi'nin 4 Kasım 2008 tarihinde verdiği konferansın Yunanistan ile ilgili kısmı müstakil bir araştırma olarak geliştirilmiş ve burada “*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Verilerine Göre 17. Yüzyıl Yunanistan'ında Dilsel Dağılım*” başlığıyla yayımlanmıştır (s. 160-170). Harita ile de desteklenen çalışmada Yunanistan sahasında konuşulan dillerin dağılımı ortaya konularak, seyahatnamedeki filolojik verilerin bölgesel tetkikleri için dikkate alınması gereken bir model ortaya konulmuştur.

Kitabın “konuşmalar” kısmını oluşturan bölümlerden biri de Musa Duman'ın 18 Kasım 2008 tarihinde vermiş olduğu konferans metni üzerine inşa edilmiş olan “*Evliyâ Çelebi Yalancı mıydı?*” başlıklı çalışmadır (s. 171-187). Nev'i şahsına münhasır dil ve üslup özellikleri ile tam olarak anlaşılamamış, keşfedildikten sonra uzun süre yeterince çözümlenememiş olan seyahatname metninin gelişigüzel kullanımıyla bazen yalancılıkla itham edilmekten kurtulamamış olan “*Evliyâ-yı bî-riyâ*”nın gerçek özelliklerine vurgu yapan bu çalışma, bir bakıma Evliyâ'nın bu husustaki titizliğini güncelleme gayretinin bir ürünü olarak ortaya konulmuş gibi görünmektedir.

Kendi ifadesiyle, Osmanlı esnafı üzerinde çalışan tarihçilerden biri olarak “*Evliyâ Çelebi'nin listeleri ve betimleyici anlatımlarına her zaman özel ilgi gösteren*” Suraiya Faroqhi, “*Evliyâ Çelebi'nin Kahire Esnaf Anlatımları*” başlığıyla Türkçeye tercüme edilmiş olan çalışmada (s. 188-201), seyahatnamenin onuncu cildindeki verilerden hareketle bir tablo çizmeye çalışmıştır. Esasen 11 Kasım 2008'de verilen konferans metninden kaynaklanan araştırmada, seyahatnamenin birinci cildine dayanarak İstanbul esnafı ile ilgili betimlemede olduğu gibi, bir üretim merkezi olarak Kahire'nin temel bazı özellikleri ortaya konulduktan sonra, esnaf alayının geçit töreni, kentnin eğlence endüstrisi ve marjinal ahalisi üzerinde durulmuştur.

Nurettin Gemici'nin “*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin IX. Cildinde Geçen Hz. Peygamber'in Naşının Kaçırılması Teşebbüsü Anlatısı*” başlıklı makale (s. 202-221), Evliyâ'nın muhtemelen şifahi olarak haberdar olduğu rivâyetleri kendi muhayyilesinde nasıl kurgulayarak ve süsleyerek kaleme almış olduğunu ortaya koymasına bakımından önemlidir.

Evliyâ Çelebi'nin ziyaret etmiş olduğu şehirlerde önemle üzerinde durduğu yapılardan biri de imâretlerdir. Amy Singer tarafından kaleme alınmış olup, H. Nazlı Pişkin tarafından “*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde İmâretler*” başlığıyla Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmış olan çalışmada (s. 222-235), Evliyâ'nın kullandığı ilgili terimlerden başlayarak, kuru-

cuları, faydalananlar ve dağıtılan yiyecekler üzerinde durulduktan sonra, seyahatnâmede tespit edilen bir imaret listesi verilmiştir.

Yine kitabın “konuşmalar” kategorisine dahil olan bölümlerinden birini oluşturan “*Seyyâh-ı Âlem*” Evliyâ Çelebi’nin Yazarlığı: Gürcü Nebi İsyanı ve Çomarbölükbaşı ile Yaşadıklarının Kurmaca Düzleme Taşınması” başlıklı çalışmada (s. 236-249) Nuran Tezcan, Evliyâ’nın yeterince incelenmemiş olan yazarlığı ve seyahatnamenin edebî yönü ve özellikle kurgusal yapısı üzerinde durmuştur.

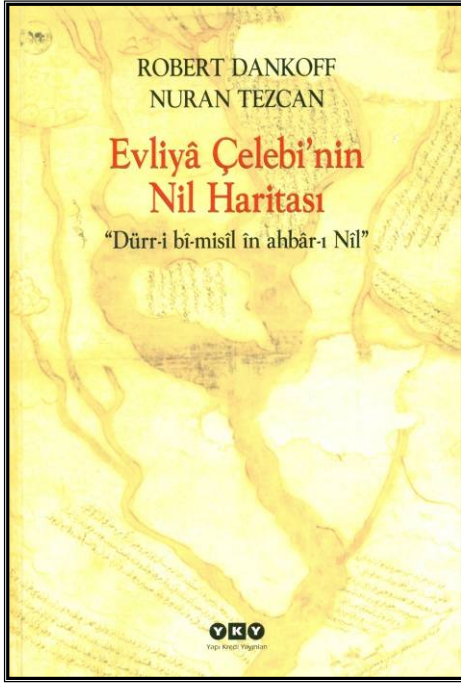
Nuran Tezcan’ın kitapta yer alan ikinci çalışması ise seyahatnamenin Hammer Purgstall tarafından keşfi ile ilgilidir. “*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi’nin Hammer-Purgstall Tarafından Bilim Dünyasına Tanıtılması Hakkında*” başlıklı çalışmada (s. 250-274) Hammer’in İstanbul’da bulunduğu yıllarda ilginç bazı gelişmelerle karşılaşmış olduğu seyahatnamenin keşfinin heyecanlı serüveni anlatılmaktadır. Ayrıca, yine aynı müellif tarafından “*Türkçe Bir Seyahatnâmenin İlginç Bulunuşu*” başlığıyla Türkçeye tercüme edilmiş olan Hammer’in makalesinin ek olarak verilmiş olması da ilginç keşfin failinin kendi kaleminden takibine imkân vermektedir.

Semih Tezcan’ın 25 Kasım 2008’de verdiği konferans metni olarak yayımlanmış olan “*Türk Dilinin Büyük Ustası Evliyâ Çelebi*” başlıklı bölümde (s. 275-282), Seyahatnâme Orhon yazıtları da dahil olmak üzere çeşitli Türkçe metinlerle karşılaştırılarak, ortak özelliklere vurgu yapılmış, bu suretle Evliyâ Çelebi’nin dil ve üslup özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. “*Evliyâ Çelebi’nin Doğum Günü*”nü konu edinmiş olan çalışma (s. 283-291) da Semih Tezcan tarafından kaleme alınmış olup, kitabın son bölümünü oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye’de Evliyâ Çelebi ve Seyahatnâmesi ile ilgili neşriyatın merkez üssü konumunda bulunan Yapı Kredi Yayınları’nın 2008 yılında Sermet Çifter Salonu’nda gerçekleştirmiş olduğu bir dizi konferansın gözden geçirilmiş metni ile birlikte telif ve tercüme 16 çalışmanın yer aldığı kitap, Evliyâ’nın doğumunun 400. yıldönümünde yayın hayatına kazandırılan neşriyat arasındaki önemli yerini almış bulunmaktadır. UNESCO’nun 2011 yılında ivme kazandırdığı etkinliklerle Türk ve Dünya kamuoyunda ilgi odağı haline gelen Evliyâ Çelebi ve Seyahatnâmesinin çeşitli boyutları ile doğru anlaşılabilmesine katkı sağlayan böyle bir bilgi demetinin okuyucuya takdim edilmesinde emeği geçen herkesi, özellikle yazarlar ve üstlenmiş olduğu editörlük rolü itibarıyla M. Sabri Koz’u tebrik etmek gerekir.

Evliya Çelebi'nin Nil Haritası "Dürr-i bî-misîl în ahbâr-ı Nîl" Hazırlayanlar: Robert Dankoff; Nuran Tezcan. İstanbul: YKY, Nisan 2011, 140 s.

Gonca KUZAY DEMİR*

2011 yılında 400. doğum yılı tüm dünyada kutlanan Evliya Çelebi ve eşsiz eseri Seyahatname üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde Robert Dankoff ve Nuran Tezcan'ın yapmış oldukları araştırmalar, alanında ilk ve yönlendirici olmaları sebebiyle tüm dünya ve özellikle Türkiye için önemlidir.¹ Bu çalışmalardan biri de bu ikisinin birlikte hazırlamış oldukları "Evliya Çelebi'nin Nil Haritası 'Dürr-i bî-misîl în ahbâr-ı Nîl'" adlı çalışmadır.

"Dürr-i bî-misîl în ahbâr-ı Nîl (Nil'in Bilgileri Üzerine Benzersiz İnci)" adlı harita, "543 cm uzunluğunda; güney yarısı 45 cm, kuzey yarısı ise 88 cm genişliğindedir ve Nil Nehri'nin efsanevi Ay Dağları'nda bulunan kaynaklarından başlayarak, Kızıldeniz ile Libya Çölü arasından Akdeniz'e uzanan Nil Vadisi'ni göstermektedir."(s. 9)

Robert Dankoff ve Nuran Tezcan'ın söz konusu çalışmalarında ayrıntılı bir şekilde gösterdikleri gibi, harita ile Seyahatname'nin 10. cildi arasında paralellikler vardır. Haritada, Nil Nehri'nin coğrafyası ile birlikte efsaneleri görselleştirme çabası da görülmektedir (s. 10). Bu çaba, Nil Haritası'nın, sadece coğrafi şekilleri nakletme amacının ötesinde bir niyetle hazırlandığına işaret etmektedir. Bu nedenle Nil Haritası, 10. cildin bir tür görsel okuması olarak kabul edilebilir, çünkü bu harita, sadece Nil Nehri ve coğrafyasına değil, 10. ciltte yer alan anlatmalara da dayanır. Ashında "her harita bir dile dayanır: Çizgilerin, renklerin, imlerin, sayıların, hesapların ördüğü bir dildir bu. Kendine özgü bir dilbilgisi, sözdizimi özellikleri, sözlüğü, noktalama işaretleri zaman içinde oluşmuş, gelişmiş, evrenselleşmiştir."²

Evliya Çelebi'nin Nil Haritası'nı okuyuculara sunan Robert Dankoff ve Nuran Tezcan, sadece haritayı tanıtmamış, aynı zamanda 10. cilt ve harita üzerinde ayrıntılı bir

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Doktora öğrencisi, goncakuzay@hotmail.com

¹ Evliya Çelebi ve Seyahatname üzerine Türkiye'de yapılan çalışmalara yön verenler arasında; Robert Dankoff ve Nuran Tezcan'ın dışında, Orhan Şaik Gökyay, Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Sabri Koz ve Semih Tezcan gibi araştırmacılarla, kurumsal olarak bu işe emek veren Yapı Kredi Yayınları'nın isimlerini saymak gerekir.

² Enis Batur, "Coğrafyasızlar İçin Haritalar" **İmgeleri Kim Dinler?** YKY, İstanbul, 2004, s.74.

mukayese çalışması yapmıştır. Bu çalışma; “Önsöz”, 10 başlıktan oluşan “Giriş”, “Sonuç”, “Kaynakça”, “Metin: Vat. Turc. 73-Seyahatname” ve “Yer Adları Çizelgesi”nden oluşmaktadır. Çalışmanın sonunda Türkçe ve Arapça olarak hazırlanmış “Yer Adları Dizini” bulunmaktadır.

Çalışmanın “Önsöz” kısmında, Evliya Çelebi’nin seyahat tutkusunun, onu 17. yüzyıl için bilinmeyen coğrafyalara doğru sürüklediği, bunun en somut örneğinin ise Akdeniz sahilinden Nil’in kaynağına doğru yapmış olduğu seyahat olduğu ve Evliya Çelebi’nin bu seyahate kitabında geniş bir yer vermesinin yanında, bu coğrafyayı haritalaştırdığı vurgulanmıştır. 18. yüzyılda Kahire’den İtalya’ya Vatikan Kütüphanesi’ne gitmiş olan harita, bilim dünyasına ilk kez 1949 yılında Ettore Rossi tarafından kısa bir yazı ile tanıtılmıştır (s. 7).

Çalışmanın “Giriş” kısmı, on başlıktan oluşmaktadır. Giriş kısmında; *“Harita Üzerine Kısa Bilgi”*, *“İlk Nil Haritaları ve Osmanlı Nil Haritaları”*, *“Vat. Turc 73 Ne Zaman ve Kim Tarafından Yapıldı?”*, *“Evliya Çelebi’nin Resim Yapmaya Karşı İlgisi ve Harita Merakı”*, *“Evliya Çelebi Nil Yolculuğunun Öneminin Bilincinde ve Bir Haritada Gösterme Hedefinde”*, *“Evliya Çelebi’nin Nil Yolculuğunun Kısa Özeti”*, *“Haritadaki Bölgelerin Genel Özellikleri”*, *“Harita ile Seyahatname Arasındaki Metinsel İlişki: Paralellikler ve Farklılıklar; Haritacının Aktarma Yöntemi”*, *“Yer Betimlemelerinde Ortak Bakış Açılımları”* ve *“Dil ve Anlatım Özellikleri”* başlıklı kısımlar yer almaktadır.

“Harita Üzerine Kısa Bilgi” başlıklı kısımda, Vatikan Kütüphanesi’nde bulunan Osmanlı Nil Haritası’nı bilim dünyasına ilk olarak tanıtan Ettore Rossi’nin haritayı tarihlendirdiği; *“haritada 1660–1664 yıllarında Mısır valisi olan ve daha sonra 12 Aralık 1685’te öldürülen Defterdar Melek İbrahim Paşa’nın ‘rahmetu’llahi aleyh’ kaydı ile zikredilmiş olmasına dayanarak, haritanın 1685 yılı civarında yapılmış olması gerektiği”* şeklindeki görüşlerine yer verilmiştir. Harita ile Seyahatname’nin 10. cildi arasında *“sıkı bir koşutluk”* bulunduğu belirtilen Rossi’nin, Evliya Çelebi’nin 1682’de öldüğünü kabul edilmesinden dolayı, bu haritanın Seyahatname okuyucularından biri veya Evliya Çelebi’nin mahiyetinde yer alan bir kişi tarafından çizilmiş olabileceğine dair görüşünde olduğu ifade edilmiştir (s. 9). Daha sonra ise, haritanın fotoğraflarını içeren tek yayının Ahmet T. Karamustafa’nın Osmanlı haritaları hakkındaki makalesi olduğu belirtilmiştir. Ahmet T. Karamustafa, bu makalede Evliya Çelebi’nin bu haritanın *“ortaya çıkmasında rol oynamış olabileceğini, ancak aralarında böyle bir bağlantı bulunduğu konusunda ortada bir kanık olmadığını, içerik bakımından haritanın İslam edebiyatında Nil Nehri bağlamında üretilmiş tarihsel ya da diğer efsaneleri görselleştirmeye yönelik bir çaba niteliğinde, uygulama ve üslup açısından ise Nil Nehri’nin en eski İslamî haritası olan El-Harezmi’nin haritasını andırıldığını”* ileri sürmüştür (s. 10). Çalışmanın bu kısmında kullanım kolaylığı sağlanması amacıyla haritada yer alan 475 maddenin, bölgelere göre dağılımı üzerine hazırlanmış bir tasnif yer almaktadır (s.10-11).

“İlk Nil Haritaları ve Osmanlı Nil Haritaları” başlıklı ikinci kısımda, haritanın bazı açılardan 9. yüzyıl Arap coğrafyacı El-Harizmi’nin başlattığı İslam kaynaklı Nil haritalarının en gelişmiş örneği olduğu belirtilmiştir. Evliya Çelebi’nin, *“Nil’in buradan Kahire’ye ve Kahire’den de deltaya kadar olan bölümünü gösteren Osmanlı haritalarına ve bir olasılıkla Avrupa kökenli haritalara erişebildiği düşünülebileceği; fakat söz konusu haritalardan yarar-*

lanmış olduğunu gösteren bir kanıt bulunmadığı”, bununla birlikte Vatikan Kütüphanesi’nde bulunan harita metni ile Seyahatname üzerine yapılan karşılaştırmalı metin incelemesinde ortaya konulduğu üzere, haritada verilen bilgilerin, Evliya Çelebi’nin Seyahatname’de vermiş olduğu bilgilerle örtüştüğü ifade edilmiştir (s.12).

Çalışmanın üçüncü başlığı *“Vat. Turc 73 Ne Zaman ve Kim Tarafından Yapıldı?”* adını taşımaktadır. Bu kısımda, Ettore Rossi’nin haritanın tarihi ve sahibine dair görüşleri tekrar edildikten sonra, Evliya Çelebi’nin vermiş olduğu bilgilerden yararlanarak, Nil seyahati ile harita üzerindeki benzerlik ve farklılıklar üzerinde durulmuştur. Bu kısımda haritayı yapan kişi için; *“Birçok yer adının yanlış yazılması, harita ile seyahatname arasında bazı farklı bilgilerin bulunması nedeniyle haritayı yapan ve yazan bir yazıcının olduğu düşüncesine götürmekle birlikte pek çok bilginin paralelliği, Evliya Çelebi’nin kendine özgü söz varlığının ve anlatım özelliklerinin saptanması, bu yazıcının Evliya Çelebi’den bağımsız bir yazıcı olmadığını göstermektedir”* şeklinde görüşler ileri sürülmüştür (s.16).

Çalışmanın bir diğer başlığı *“Evliya Çelebi’nin Resim Yapmaya Karşı İlgi ve Harita Merakı”* adını taşımaktadır. Bu kısımda Evliya Çelebi’nin sanata ve sanat eserlerine karşı duyarlılığı üzerinde durulmuş, kendisinin Frenk ressamlarını ölçü alan, zaman zaman resim yapan, haritaya meraklı ve haritacılıkla seyahat arasında sıkı bir bağ olduğunu düşünen bir kimse olduğu belirtilmiştir (s.16-17).

“Evliya Çelebi Nil Yolculuğunun Öneminin Bilincinde ve Bir Haritada Gösterme Hedefinde” başlıklı bir diğer kısımda, Evliya Çelebi’nin Nil yolculuğuna Nil’in kuzey deltasından başladığı ve amacının, *“Nil’i kuzeyden güneye gezip gördüğü yerleri, şehirleri, köy ve kasabaları, dağ ve nehirleri yazmak ve üzerine vazife bilip laftan (yazılı) söze, sözden de (somut) şekle dönüştürüp eşkâllerini yazmak, yani (resimli) haritasını yapmak”* olduğu ifade edilmiştir (s.19). Bu nedenle Evliya Çelebi’nin gördüğü kaleleri, şehirleri, nehir, dağ ve gölleri üstadı nakkaş Hükmizade Alî Beg’den öğrendiği şekilde resmettiği, Nil ve Funcistân seyahatini tamamladıktan sonra, üzerine resimler yapılmış olan ilk dünya haritası Mappa Mundi gibi bu seyahatinin haritasını yapmak istediği hatırlatılmıştır (s.19).

“Evliya Çelebi’nin Nil Yolculuğunun Kısa Özeti” başlıklı kısımda, seyyahın 1672 yılında çıkmış olduğu seyahatin 1673 Nisan ayında tamamlandığı tespit edilmiş (s.23). Evliya Çelebi’nin verdiği tarihlere göre, seyahatinin dokuz ay kadar sürmüş olduğu, Seyahatname’de vermiş olduğu süreler hesaplandığında ise, seyahatinin daha uzun sürmüş olması gerektiği tespit edilmiştir (s.24).

“Haritadaki Bölgelerin Genel Özellikleri” başlıklı kısımda Seyahatname’deki yerler ile haritada işaretlenen şehir, köy ve kasabalar üzerinde durulmuş ve Evliya Çelebi’nin Seyahatname’de yer vermesine karşın haritada işaretlenmediği yerler belirlenmiştir (s.26-28).

“Harita ile Seyahatname Arasındaki Metinsel İlişki: Paralellikler ve Farklılıklar; Haritacının Aktarma Yöntemi” başlıklı kısım, kitabın en ilgi çekici kısımlarından birini oluşturmaktadır. Bu kısımda, harita ile Seyahatname’deki Nil seyahati arasındaki paralellikler ve farklılıklar üzerinde durulmuştur. Evliya Çelebi’nin Kahire’den Nil’in kaynağına, oradan tekrar Kahire’ye yapmış olduğu seyahatinin, Nil’in kaynağından başlayan harita ile tam ters yönde olduğu ortaya konulmuştur (s.29).

“*Yer Betimlemelerinde Ortak Bakış Açılı*” başlıklı kısımda, harita ile Seyahatname arasındaki yer betimlerinin ortak sıralı yapılardan oluştuğu ve Evliya Çelebi’nin “*iklim, bitki örtüsü ve hayvanlar, zenginlik kaynakları ve ticaret, yaşam koşulları ve düzeyi, yönetim ve askeri yapı; etnik yapı ve mezhepler ve görülmeye değer yerler*” şeklinde sıralı bir yapıda bir yeri anlattığı tespit edilmiştir (s.41).

“*Dil ve Anlatım Özellikleri*” başlıklı son kısımda ise, harita ile Seyahatname arasındaki dil ve üslup benzerliğine yer verilmiş ve ikisi arasındaki benzerliğin dikkat çekici olduğu vurgulanmıştır (s.41).

Çalışmanın “*Sonuç*” kısmında, harita ile Seyahatname arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durulmuş ve Evliya Çelebi’nin söz konusu haritadaki hataları düzeltmek için tekrar gözden geçiremediği tespit edilmiştir. Haritanın tasarımının yanı sıra, bazı belirli hatlar ve çizimlerin bizzat Evliya Çelebi tarafından yapıldığı, fakat birçok metnin “*Evliya Çelebi’nin sözlü diktesi ya da yazılı notlarına dayanılarak bir yardımcı yazıcı ya da şakirt tarafından yazıya geçirildiği*” iddia edilmiştir. Daha sonra, harita ve Seyahatname’nin hazırlanış amaçlarının farklılığı ve tasarımlarının ayrı olduğu üzerinde durulmuştur (s.45).

“*Sonuç*” bölümünün ardından “*Kaynakça*” yer almaktadır. Kaynakça konuyla ilgili çalışmaların yer aldığı tematik bir kaynakça niteliğindedir.

“*Metin: Vat. Turc 73-Seyahatname*” adlı bir bölüm, harita ile Seyahatname’nin mukayeseli metin analizi şeklindedir. Harita ve Seyahatname’de verilen bilgiler, ayrıntılı olarak listelenmiş ve tablo halinde karşılaştırma yapılmıştır (s. 49-113).

Çalışmanın sonunda yer alan “*Yer Adları Çizelgesi*”, haritaya bağlı oluşturulmuş güzergâh listesi şeklindedir. “*Yer Adları Çizelgesi*”nin ardından, Türkçe ve Arapça olarak hazırlanmış “*Yer Adları Dizini*” bulunmaktadır (s.131-140).

Sonuç olarak bu kitap, Evliya Çelebi ve Seyahatname’yle ilgili yapılacak çalışmalara yön verecek bir araştırmanın ürünüdür. Kitaba, Evliya Çelebi’nin Nil Haritası’nın renkli bir örneği eklenmiştir. Kitabın içinde ayrıca, on beş parça halinde siyah-beyaz olarak haritaya yer verilmiştir. Bu durum ise, haritayı inceleyebilmeyi kolaylaştırmıştır. Harita ve Seyahatname’de verilen bilgilerin ayrıntılı olarak karşılaştırıldığı tablo, okuyucu için takip etmede kolaylık sağlamaktadır. Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi üzerine yapılacak araştırmalara ışık tutacak olan bu araştırma, kitabın arka kapağında da ifade edildiği üzere; “*Seyahatnâme’nin 10. cildini daha iyi anlamak, Osmanlı haritacılığının bilinmeyen bir ürününü ortaya çıkarmak ve doğumunun 400. yılında Evliya’ya sunulmuş hoş bir armağan olmak adına*” da büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle, Evliya Çelebi hakkındaki çalışmalara katkı sağlayacak olan bu eseri hazırlayan Robert Dankoff ve Nuran Tezcan’a teşekkür ediyoruz.

Halil İbrahim ŞAHİN, Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği, Konya: Kömen Yayınları, X+728 s.

Nagihan BAYSAL*

Türk destanları ve destancılık geleneği üzerine yapılan çalışmalar son yıllarda oldukça artış göstermiştir. Türkiye dışındaki Türk topluluklarının bağımsızlıklarına kavuşmasının da yapılan çalışmaların artmasına katkısı göz ardı edilemeyecek düzeydedir. Sovyetler Birliği döneminde ulaşılamayan yahut hiç bilinmeyen bölgelerdeki destan gelenekleri ve destan metinleri üzerine günümüzde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu sayede de kısa sürede bu alanda ciddi bir birikim oluşmuştur.

Türkiye’de yapılmış olan destan araştırmaları incelendiğinde bu araştırmaların iki şekilde yapıldığını söylemek mümkündür. İlk yol olarak destan metinleri üzerinde monografik çalışmalar yapılmış olduğu görülür. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse çeşitli Türk toplulukları arasında bilinen destan metinleri, şekil ve muhteva özellikleri, kaynakları saptanarak, bu destan metinleri Türkiye Türkçesi’ne

aktarılmış ve bu metinler üzerinde mukayeseli araştırmalar yapılmıştır. İkinci yol olarak ise, bir Türk topluluğuna ait destan geleneği bütün haliyle ele alınarak bu geleneği oluşturan destan anlatımı, destancı, metinlerin şekil, muhteva, yapı, işlev ve üslup özellikleri belirlenmiş ve ortaya çıkan sonuç diğer toplumların destan gelenekleriyle mukayeseli bir biçimde değerlendirilmiştir.

Türkiye merkezli Türklük Bilimi araştırmacılarının üzerine çalışma yaptıkları topluluklardan biri de Türkmenistan Türkleridir. Türkmenistan Türklerinin sözlü geleneği üzerine kapsamlı bir çalışma Halil İbrahim Şahin tarafından “**Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği**” adıyla 2010 yılında yapılmıştır. Bu çalışma “Giriş”, “Türkmen Destanları ve Destancıları üzerine yapılan çalışmalar”, “Türkmen Destanlarının Tür Özellikleri, Tasnifi ve Kaynakları”, “Türkmen Destancıları ve Destan Anlatımı”, “Türkmen Destanlarının Yapısal Özellikleri”, “Türkmen Destanlarında Tipler”, “Türkmen Destanlarının Motif yapısı”, “Metinler” ve “Bibliyografya” bölümlerinden oluşmaktadır. Türkmen destanlarının araştırılma sürecinin, tarihinin ele alındığı birinci bölüm, “1. Çarlık Rusyası Döneminde Yapılan Çalışmalar”, “2. Sovyetler Birliği Döneminde Yapılan Çalışmalar”, “3. Sovyetler Birliği Sonrası

* Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

Yapılan Çalışmalar” şeklinde üç başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde konuyla ilgili Avrupa’da ve Türkiye’de yapılan çalışmalara da yer verilmiştir.

“Türkmen Destanlarının Tür Özellikleri, Tasnifi ve Kaynakları” adını taşıyan ikinci bölüm, Türkmenistan’daki destanların dil ve üslup özelliklerine, destan terimlerine, konularına, destanların tasnifine, kaynaklarına, konularına ayrılmıştır. İkinci bölümde öncelikle “epos”, “dessan”, “avtorlu dessan”, “anonim dessan”, “halk dessanı” gibi terimler üzerinde durularak bu terimlerin anlamları, kullanım şekilleri ile ilgili bilgi verilmiştir. Bu bölümün amacı Türkmen destanlarının tür özelliklerini tespit etmek olmuştur.

Türkmen destancıları ve destan anlatımı ile ilgili bilgiler bulabileceğimiz üçüncü bölüm esas olarak iki başlık altında incelenmiştir. “Anlatıcı” başlığı altında Türkmenistan’daki destan geleneğiyle ilgili olan “ozanlık”, “kıssaçılık”, “bağşılık” terimleri hakkında bilgi verilmiştir. “Bağşılar ve Destan Anlatımı” başlığını taşıyan ikinci kısımda ise bağşılık geleneği, destan anlatımı ve bağşılığın destan anlatımı üzerinde detaylı bir çalışma yapılmıştır. Daha açık bir ifadeyle bu bölümde bağşılığın destan anlatma zamanları, mekânları, düzenleri ve dinleyiciyle ilişkileri saptanmıştır.

Türkmen destanlarının yapısal özelliklerini konu eden dördüncü bölüm, “Kahramanlık Konulu Destanların Yapısal Özellikleri” ve “Aşk Konulu Destanların Yapısal Özellikleri” başlıkları altında iki kısımdan oluşmaktadır. Kahramanlık ve aşk destanlarındaki yapısal farklılık göz önünde bulundurularak bu destanlar farklı bölümlerde incelenmiştir. Kahramanlık destanlarında alp tipinin, aşk destanlarında ise âşık tipinin yer alması, Türkmen destanlarının yapısını da etkilediğinden böyle bir ayrıma gitmeye gerek duyulmuştur.

Türkmen destanlarındaki tipler, “alp tipi”, “düşman tipi”, “yardımcı tipler” başlıkları altında beşinci bölümde üç ayrı kısımda incelenmiştir. Bu bölümde tiplerin genel özellikleri ve destanlarda üstlendikleri işlevler ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmiştir. Ayrıca Köroğlu gibi bazı tiplerin, diğer Türk boylarının destanlarındaki tiplerle de mukayesesi yapılmıştır.

“Türkmen Destanlarının Motif Yapısı” adlı altıncı bölümde destanlarda yer alan motiflerin tahlilleri yapılmıştır. “Sosyal Hayatla İlgili Motifler”, “Olağanüstülüklerle İlgili Motifler”, “Büyü ve Sihirle İlgili Motifler” ve “Dini Motifler” başlıkları altında incelenen motifler, Türkmen destanlarındaki konuları, anlamları, işlevleri açısından değerlendirilmiş ve zaman zaman da diğer Türk destanlarındaki motiflerle mukayese edilmişlerdir.

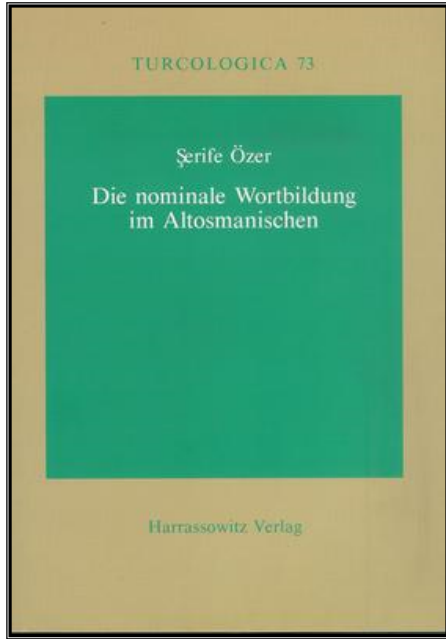
“Destan Metinleri” kısmında Türkmen destan geleneğinden alınmış “Tulum Hoca”, “Ali Bey-Balı Bey” ve “Şah Senem-Garip” destanlarına yer verilmiştir. Bu kısımda destanların, hem Türkmen Türkçesi’ndeki orijinal metinleri hem de Türkiye Türkçesi’ne aktarılmış şekilleri yer almaktadır. Çalışmada kullanılan kaynakların gösterildiği “Bibliyografya” bölümünün yalnızca Türkmen destanlarını değil, Türk destancı geleneğini çalışmak isteyenlere önemli bir rehber olacağı kanısındayız.

Sonuç olarak 2010 yılında doktora tezi olarak yayımlanmış bu kitap, Türk coğrafyasının önemli yerlerinden biri olan Türkmenistan’daki Türklerin destanları ve destancı geleneği hakkında tatmin edici bilgiler ve malzemeler içermektedir. Bu eserde Türkmen destanları üzerine yapılan çalışmaların tanıtılması, destanların şekil ve muhteva özellikleri-

nin, icra ortamının, motif yapısının tespit edilmesi ve destan metinlerinin hem Türkmen Türkçesi hem de Türkiye Türkçesi ile Türkiye sahası Türklük Bilimi araştırmacılarının dikkatine sunulmuş olması, Türk destan araştırmalarına önemli bir katkı sağlamıştır. Böyle değerli bir eseri hazırladığı için öncelikle Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN'e, daha sonra ve çalışmanın okuyucuyla buluşmasını sağlayan Kömen Yayınları'na teşekkür ederiz.

Şerife ÖZER. Die nominale Wortbildung im Altosmanischen. Am Beispiel Der Übersetzung Von Ta'Labīs «Qısas Al-Anbiyā» Aus Dem 14. Jahrhundert. Otto Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2008, s.IX+132.

Ahmet SAÇKESEN*

'Eski Osmanlıcada İsim Yapımı', Şerife Özer'in 2007'de Hamburg Üniversitesinde tamamlanan doktora tezine dayanır. Eser, Sa'lebî'nin Eski Osmanlıca (Eski Anadolu Türkçesi) Kıyasu'l-Enbiyā çevirisinden hareketle hazırlanan isim yapımı konusunda bir monografidir.

Eserin *Giriş* (s. 1–15) kısmında, çalışmada kullanılan Ankara Türk Dil Kurumu nüshası, Kıyasu'l-Enbiyā'nın aslı ile eserin Türk dillerindeki muhtelif tercüme ve Aydınoğulları Beyliği hakkında kısa ve doyurucu bilgiler bulunur. Karşılaştırmalı tarihî Türk dilleri sahasında 'Wortbildung' konusunda, Özer'in eserine 'kılavuz' olan iki önemli çalışma³ tanıtılır. Ya-zar, burada ayrıca Eski Osmanlıcadaki ek tasniflerini ve incelemesinde kullandığı yazıçevrim tablosunu gösterir.

Giriş'ten sonraki *İnceleme* (s. 16–124) kısmı beş alt bölümden meydana gelir. İlk olarak I. bölümde (s.16–17) Eski Osmanlıcada 'Wortbildung' konusunda genel mahiyete bilgiler verilir. Daha sonra Eski Osmanlıcadaki isim yapım eklerinin incelenmesine geçilir.

Ekler, Marcel Erdal ve Berta Árpád'ın çalışmalarında olduğu gibi temel işlevleri göz önünde bulundurularak adlandırılır ve işlevleri bakımından ayrıntılı olarak incelenir. Buna göre, II. bölümdeki isimden isim yapımı kısmında [Desubstantivische und deadjektivische

* Ege Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Bornova-İzmir, ahmetsackesen@gmail.com.

³ Marcel Erdal. **Old Turkic Word Formation, a functional approach to the lexicon**, Vol. I-II, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1991; Berta Árpád. *Deverbale Wortbildung im Mittelkip-tschakisch-Türkischen*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1996.

Nomen] (s.18–72) incelenen ekler şunlardır: *Diminutiva*: +CUk, +CUGAz; *Kollektiva*: +AgU; *Sprachbezeichnungen, Augmentativa und Graduierung von Eigenschaften*: +CA; +CAk; +(X)rAk; *Intensiva mit Teilreduplikation*: /p/ veya /b/; *Gegenstände und Sachbezeichnungen*: +(A)k; *Nomina agentis*: +CI; *Soziativa*: +dAs; *Besitzer eines Gegenstandes, Träger einer Eigenschaft*: +lU; +CII; *Privation*: +sUz; *Die Bildungen auf*+llk.

III. bölümde fiilden isim yapım ekleri [Die deverbale Nominalbildungen] (s.73–110) ele alınır: *Nomina agentis*: -(y)IcI, Variante -cI; *Nomina actionis*: -(X)m, -mAKllk, -(I)s; *Nomina acti*: -ç, -UIU, Var. -XIU, -mA, -gUn, Var. -gXn; *Nomina subjecti, Nomina objecti, Nomina acti*: -(U)k, Var.-(X)k, -(I)k; *Nomina loci, Nomina subjecti, Nomina objecti, Nomina instrumenti*: -(A)k; *Nomina actionis, Nomina instrumenti, Nomina objecti, Nomina qualitatis*: -gU; *Nomina actionis, Nomina objecti, Nomina qualitatis*: -(X)n; *Nomina subjecti, Nomina objecti, Nomina qualitatis, Nomina instrumenti*: -(X)ndX, -(X)ldI; *Nomina actionis, Nomina acti, Nomina qualitatis, Nomina subjecti, Nomina loci, Nomina objecti; postpositionale Bildungen*: -X.

IV. bölümde isimden zarf yapım ekleri [Adverbien] (s. 110–113) incelenir: +lAyIn, +lA, +sUz+Kasus, +sUz+Lokativ, +sUz+Instrumental.

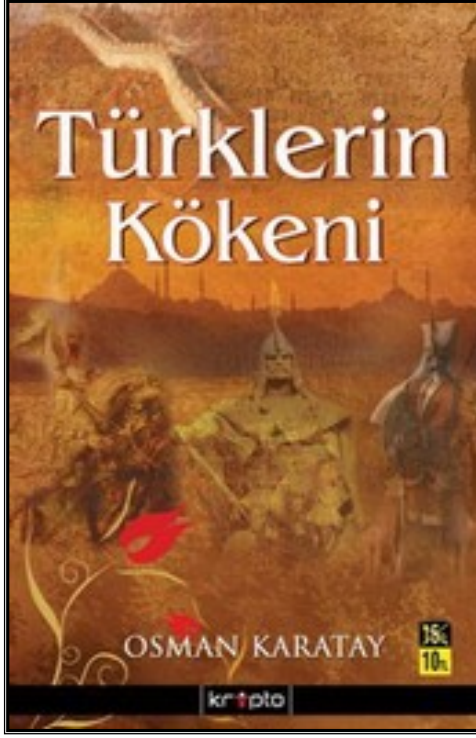
V. bölümde işlevi kesin olarak tespit edilemeyen ekler ve gövdelerle ek kalıplaşması yoluyla oluşan ekler [Suffixe mit unklarer Semantik, lexikalisierte Flexionsformen und Bildungen mit unklarer Basis] (s. 114–124) yer alır. İşlevi tam olarak belli olmayan isimden isim yapım ekleri şunlardır: +Az, +dın, +dUrUk, +eñ, +GA, +(X)l, +lAGU, Var. +lAGI, +ñu, +sI, +sXI, +sIn, +(X)t, +z. İşlevi tam olarak belli olmayan fiilden isim yapım ekleri şunlardır: -A, -Aç, -l, -AGAn, -gUç, -mUr, -mAn, -(U)t. Ek kalıplaşması yoluyla meydana gelen ekler ise şunlardır: -dAçI, -An, -(y)AsI, -(A)cAk, -mAk, -gAn, -mAz, -sAk. Bundan sonra, yazara göre gövdeleri kesin olarak tahlil edilemeyen kelimeler listelenir. Örneğin, *agduk, belürsüz, düdük*, vs. Eser, kısa bir sonsöz ve kaynakça ile tamamlanır. Yazar, esere herhangi bir dizin eklememiştir. İncelenen kelimelerle ilgili bir dizin olsaydı, Eski Osmanlıca kelime hazinesi üzerine çalışacaklara büyük kolaylık sağlayacaktı.

Özer'in çalışması, Eski Osmanlıca sahasındaki ekler konusunda şimdiye kadar tasviri gramer anlayışıyla incelenen eserlerden farklı özellikler içerir ve çalışma modern dilbilimin yöntemlerinin kullanıldığı bir monografi niteliğindedir. Gelecekte aynı yöntemle Eski Osmanlıcadaki fiil yapımı konusunun da ele alınıp işlenmesi en büyük dileğimizdir. Eserdeki bazı eksikliklerin ikinci baskıda giderileceğini umarak⁴ çalışmanın 'yöntem' bakımından ileride bu sahadaki çalışmalara örnek olacağını tahmin ediyoruz. Bu değerli çalışmadan dolayı öncelikle yazara, daha sonra da Turcologica serisi editörü Lars Johanson'a ve Harrassowitz yayınevine teşekkür ederiz.

⁴ Eserdeki okuma ve anlamlandırma yanlışları, bazı küçük bilgi eksiklikleri ve esere eklenmesi gereken ilaveler daha önce değerli bir tanıtımda gösterilmiştir. Bk. Emine Yılmaz; Nurettin Demir. "Özer, Şerife (2008). Die nominale Wortbildung im Altosmanischen. Am Beispiel der Übersetzung von Ta'labīs Qisas al-Anbiyā aus dem 14. Jahrhundert. (Turcologica 73). Wiesbaden: Harrassowitz-Verlag. vii+132 s.", **Bilig**, S. 49, Bahar, 2009, s.231–240.

Osman Karatay, Türklerin Kökeni, Kripto Yayınları, Ankara–2011, 270 s.

Mehmet TEMİZKAN*

Osman Karatay, araştırma alanı bir hayli geniş olmakla birlikte, çalışmalarını özellikle Türk tarihinin ilk dönemleri üzerinde yoğunlaştırmış bir akademisyen olarak tanınmaktadır. Sahasıyla ilgili pek çok bildiri, makale ve kitap kaleme alan, birkaç yabancı kaynağı da başarıyla dilimize kazandıran Karatay'ın, kısa bir süre önce önemli bir çalışması daha yayınlandı: Türklerin Kökeni.

Kitap tanıtma yazılarında “Önsöz” üzerinde pek durulmaz; bununla birlikte, biz bu bölümde ifade edilen bazı tespitlere ve fikirlere özellikle vurgu yapmak ihtiyacını hissettik. Türk tarihinin ilk -ya da eski- dönemleriyle ilgili kaynakların neredeyse eski Çin yıllıklarından ibaret olduğu, hâkim bir kanaattir. Yazar, “Önsöz”de işte bu hâkim kanaati sorgulamakta ve Çin kaynaklarının sanıldığı -veya iddia edildiği- kadar eskiye gitmediğini, imparator Shih Huang-Ti'nin MÖ üçüncü yüzyıl ortalarında kaynakları, yani yıllıkları budadığını, bu asırdan öncesine dair bilgilerimizin de “buda-

ma”dan kaçınılabilen belgelere dayandığını ifade etmektedir. Karatay, yaklaşık iki bin yıllık bir zaman zarfında, Çince söz konusu olan fonetik değişikliklerin büyüklüğüne de dikkat çektikten sonra, Çin kaynakları karşısında temkinli olmamız ve büyük beklentiler içine girmememiz gerektiğini belirtmektedir. Konuyla ilgili sonuç cümlesinde, kaynakların -illa da Çin’de olmadığına işaret eden yazar, Latin ve Yunan kaynaklarının Çin kaynaklarından önce geldiği kanaatindedir.

Kitap, birbirinden bağımsız; ancak birbirini tamamlar mahiyette on yedi bölümden oluşmaktadır. Bütün bölümler üzerinde durmak, böyle bir yazının hacmini zorlayacağı için -bizce- daha önemli olan bazı bölümleri tanıtmak ve değerlendirmekle yetinmek zorundayız.

Birinci bölümün başlığı, “Türkler, Türklük ve Türkiye” şeklindedir. Burada, önce Türklerin günümüzdeki toplam sayısı ile ilgili değerlendirmeler yapılmakta ve yüz seksen milyon rakamının makul olduğu, bir kanaat olarak belirtilmektedir. Daha sonra, “Türkiye” adı üzerinde durulmakta; bu ismin Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden itibaren “Türkler tarafından ele geçirilen ve kitlesel olarak yerleşilen yerler” için kullanıldığı, biri Türk, biri Alman ve biri de Rus olmak üzere üç kaynak gösterilerek ortaya konmaktadır. Burada at-

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Bornova – İZMİR, mtemizkan@hotmail.com.

lanmaması gereken bir nokta da, Anadolu'daki Türk nüfusunun etnik yapısıyla ilgili olarak verilen bilgilerdir: Anadolu'nun Türkleşmesi, aslen Türk olduğu halde, yönetici durumunda olmasına rağmen nüfus olarak az olmaları sonucu Slavlaşan Bulgarlardan da, İsveçli bir Viking kabilesiyken Slavlaşan Ruslardan da farklı olmuştur. Anadolu'daki Türk nüfusunun önemli bir kısmının Rumlardan geldiği görüşü, doğru değildir. Yaklaşık olarak dört asır süren savaşlarla nüfusu azalmış bir Anadolu ile kalabalık Oğuz boylarının buraya daimî göçü söz konusudur.

İkinci bölüm, "Kuşbakışı ve Kuşdiliyle Tarihimiz" başlığını taşımaktadır. Burada, tarihimizin Asya Hunlarıyla başlatılmasının bir gelenek haline geldiği; ancak bugün tarihimizin Sakalarla başlatılmasının yanlış olmadığı anlaşıldığı söylenmektedir. Saka birliğinin MÖ beşinci yüzyılda çökmesinden sonra hâkim konuma geçen boy, MÖ dördüncü yüzyıldan itibaren Başkırdestan'dan batıya doğru yayılıp Doğu Avrupa tarihine damgasını vuran Sarmatlardır. Sarmatlarla aynı tarihlerde; fakat farklı bölgelerde yükselen bir boy ise, Hunlardır... Hunlar, hâkimiyetleri ve yıkılmaları hakkında özet halinde bilgi verildikten sonra, sırasıyla Avarlar, Göktürk hâkimiyeti ve Uygurlar hakkında da kısa bilgiler sunulmaktadır. Sonra, Türk milletinin İslamlaşmasına geçilmekte; Karahanlılar, Gazneliler ve özellikle Selçuklular kısa kısa tanıtılmaktadır. Bu arada, Büyük Selçuklu devleti'nin merkez ülkesi olan İran'la ilgili önemli tespitlerde de bulunmaktadır.

Başka bir bölümün başlığı ise, "Nerede Hata Yapılıyor?" şeklindedir. Başlığın altındaki ilk paragrafta, insanoğlunun da bitkiler gibi sulak ve verimli toprakları sevdiği söylenmekte; coğrafya ile nüfus yoğunluğu arasındaki canlı ve devamlı ilişkiye dikkat çekilmektedir. Bu ilişkinin örneklendirilmesinden sonra, Türklerin anayurdu konusu tartışılmaktadır. Yazar, şimdiye kadarki araştırmaların Türklerin anayurdu olarak verimsiz toprakları gösterdiğini belirtmekte; ancak bunun tartışılması ya da sorgulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Karatay'a göre, bu husus, Türklerin kökeni ile de yakından ve doğrudan ilgilidir.

"Cengiz Yasası Değil Altay Kuramı" başlıklı bir diğer bölümle "Türkler ve Moğollar: Kurultay İhtiyacı" başlıklı bir başka bölüm, bir bütünlük arz etmektedir. Burada, Türkçe ile Moğolcanın akrabalığı ve bu akrabalığın şahsında Türklerin ve Moğolların akrabalığı tartışılmaktadır. Hazırlanan listede dört yüz kelime yer almaktadır. Karatay'a göre, ortak veya benzer olan kelime sayısı, "Türkçe ile Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın eldeki verinin yetersizliği ışığında bir yakın aile çatısı altına alınmasının zorluğu"nu ortaya koymaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere Altay Teorisi tartışmaya açılmaktadır.

"Türkler ve Macarlar: Gulâştan Öte" başlıklı başka bir bölümde de, tahmin edileceği gibi, Türkçe ile Macarca arasındaki yakınlık ya da ortaklık üzerinde durulmaktadır. Yine dört yüz kelimedenden oluşan bir listede çoğu fiil olan yüz kırk civarında ortak kelime tespit edilmiştir. Yazar, siyasi hesaplarla, Macarcanın Fin-Ugor ailesine dahil edildiğini; ancak "yapısal özellikleri de düşünüldüğünde, Macarcanın geriye doğru gittikçe Türkçeye daha çok yaklaşacak ve belli bir noktada da Türkçeye buluşacak bir dil olduğunun düşünülebileceğini söylemektedir.

Başlığı "Ergenekon'dan Önceki Günler" şeklinde düşünülmüş olan bir diğer bölümde, Türklerle Moğolların yakınlık derecesi Ergenekon destanına dayandırılarak işlenmektedir. Söz konusu destanın iki metninden biri, Reşidüddin'e; diğeri de Ebülğazi Bahadır Han'a

aittir. Karatay, Reşidüddin'in Oğuzlardan derlenen malzemeyi aldığı; fakat bu malzeme üzerinde keyfe keder oynamalar yaptığı ve Moğolları mağdur olarak gösterdiği kanaatindedir. Yazara göre, Ebülğazi Bahadır Han'ın nakli, daha güvenilirdir: Savaşan iki güçten; kıranlar Moğollar, kırılanlar ise Türklerdir. Kırılmadan kurtulanlar, emin bir mesafede bulunan Altay dağları bölgesine gitmişlerdir. Bu bakımdan, bu bölümde Türklerin Altay bölgesine girişlerinin izah edilmeye çalışıldığını söylemek, yanlış olmayacaktır.

Burada üzerinde duramadığımız bölümlerde de, Türk tarihinin çeşitli sahaları ve dönemleri üzerinde durulmakta; doğru bilinen pek çok bilgi, sorgulanmaktadır...

Bu ifadelerden, yazarın bütün görüşlerine katıldığımız, bütün söylediklerini doğru kabul ettiğimiz gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Yazarın, doğrudan uzmanlık alanına girmeyen konulara da girmiş olması, kanaatimizce, çalışmanın en büyük kusurlarından biridir. Karatay, dilci değildir. Kelime ortaklıklarını tespit etmek, her iki dilin tarihî gelişmesini, hangi tarihlerde hangi dillerle münasebette bulunduğunu bilmeyi gerektirir. Bu da, başlı başına bir uzmanlık sahasıdır. Kelime ortaklıkları veya benzerliklerinden hareket ederek, milletlerin yakınlığı üzerine verilen hükümler de tartışmaya açıktır. Kitapta dörder yüz kelimededen oluşan iki liste bulunmaktadır. Bu kelimelerin nasıl seçildiği, pek belli değildir. "Temel sıfatlar, temel fiiller" gibi ifadeler, netlikten uzaktır. Burada, benzer veya ortak olan kelimelerin seçilerek alınmış, araya da benzemeyen kelimelerin de katılmış olduğu düşünülebilir. Bunun yerine, kullanılan sözlüğün rast gele on beş ya da yirmi sayfasındaki kelimelerin alınması ve değerlendirilmesi düşünülebilirdi. Ayrıca, araştırmacının etimolojiye de meraklı olduğu ve bazı görüşlerini etimoloji üzerine bina ettiği anlaşılmaktadır. Etimoloji de, çok tehlikeli bir uzmanlık alanıdır.

Sonuç olarak, bu çalışmanın yukarıda işaret etmeye çalıştığımız bazı kusurlarına, özellikle de zaman zaman tercih edilen popüler üslubuna rağmen, tarih, dil ve edebiyat alanlarında çalışan akademisyenlerle eski Türk kültürüne ve tarihine... meraklı herkes için bir başvuru kitabı durumunda olduğunu söyleyebiliriz. Okuyucu, eserde, bilhassa son dönemde, kültürlerin (dillerin, tarihlerin) siyasete ve sömürgeciliğe nasıl alet edildiğini görme imkânını da bulacaktır. Burada, merhum Cemil Meriç'in "Oryantalizmin sömürgeciliğin keşif kolu olduğu" şeklindeki tespitini de hatırlamakta yarar vardır. Bu kitap, bize doğru gibi sunulan bilgilere şüpheyle yaklaşmak ve onu sorgulamak gerektiğini, özellikle bir kültür (dolayısıyla millet) üzerinde çalışan yabancı bilim adamlarının değerlendirmeleri karşısında dikkatli ve uyanık olmak zorunda olduğumuzu örnekleriyle ortaya koymaktadır. Eser, sadece bu yönüyle bile her türlü takdire lâyıktır.